

ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ ЯК КОМПОНЕНТ ЙОГО ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

PEDAGOGICAL CULTURE OF THE TEACHER AS A COMPONENT OF HIS PEDAGOGICAL SKILL

Стаття має теоретичну спрямованість, у ній висвітлена позиція авторів щодо місця педагогічної культури вчителя у структурі формування його педагогічної майстерності як полікомпонентної структури. Автори доводять, що вивчення питань формування педагогічної майстерності завжди було в центрі уваги науковців, а активна практична діяльність та постійне самовдосконалення є першочерговими показниками в освітній діяльності педагога. Зазначається, що потрібні оновлення наявних науково-педагогічних досліджень, методик та підходів, їх модернізація й адаптування в освітньому просторі з урахуванням особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів у сучасному освітньому процесі. Наведено авторське бачення понять «педагогічна майстерність», «педагогічна культура», «професійно-педагогічна рефлексія», «професійно-педагогічна самоактуалізація». Педагогічна майстерність розглядається як міждисциплінарна галузь наукового знання, що вивчає закономірності утворення та реалізації передумов досягнення професійного та життєвого успіху педагога, які повинні бути сформовані у процесі фахової освіти людини.

Педагогічна культура є видом діяльності, що свідомо спрямовується на освітню підготовку до самостійної діяльності відповідно до духовних, моральних якостей, економічних цілей суспільства. Визначені складові частини педагогічної культури особистості вчителя. Наголошується, що позитивна «Я-концепція» педагога зумовлює формування позитивної «Я-концепції» його вихованців. Особистісно орієнтована освіта інтегрує педагогічну культуру вчителя й індивідуальні особливості учнів. Дитина стає суб'єктом педагогічної діяльності, яка забезпечує формування її особистості. Зазначається, що на основі рефлексії реалізується потреба у професійно-педагогічній самоактуалізації. Професійно-педагогічна рефлексія розглядається як здатність педагога до об'єктивного самоаналізу фахової діяльності. Автори зосереджують увагу на необхідності цілеспрямовано та системно формувати в педагога важливі характеристики особистості, які актуалізують його творчу освітньо-виховну діяльність.

Ключові слова: педагогічна культура, педагогічна майстерність, ціннісні орієнтації, рефлексія, самоактуалізація, Я-концепція.

The article has a theoretical orientation, which highlights the position of the authors on the place of teacher's pedagogical culture in the structure of the formation of his pedagogical skills as a semi-component structure. The authors prove that the study of the formation of pedagogical skills have always been the focus of attention of scientists, and active practical activity and constant self-improvement are the priority indicators in the educational activity of a teacher. It is noted that the existing scientific and pedagogical research, methods and approaches need to be updated, as well as their modernization and adaptation to the educational space, taking into account the personality-oriented and competence-based approaches in the modern educational process. The author's visions of the concepts "pedagogical skill", "pedagogical culture", "professional-pedagogical reflection" and "professional-pedagogical self-actualization" are provided. Pedagogical skill is considered as an interdisciplinary branch of scientific knowledge that studies the laws of creation and implementation of prerequisites for achieving professional and life success of a teacher, which must be formed in the process of professional education of a person.

Pedagogical culture is a type of activity consciously directed to the educational preparation for independent activity according to the spiritual, moral qualities, economic goals of society. The components of the pedagogical culture of the teacher's personality are defined. It is noted that the positive Self-concept of the teacher determines the formation of a positive Self-concept of his pupils.

It is noted that the need for professional and pedagogical self-actualization is realized on the basis of reflection. Professional-pedagogical reflection is considered as the ability of a teacher to an objective self-analysis of professional activity. The authors focus on the need to purposefully and systematically form the teacher's important personality characteristics that actualize his creative educational activity.

Key words: pedagogical culture, pedagogical skill, value orientations, reflection, self-actualization, Self-concept.

УДК 37.013.46

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2020-20-1-3>

Григоренко Г.В.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри методик викладання спортивно-педагогічних дисциплін Донбаського державного педагогічного університету

Григоренко Д.П.,

асистент кафедри методик викладання спортивно-педагогічних дисциплін Донбаського державного педагогічного університету

Щигельська В.М.,

студентка II курсу

факультету спеціальної освіти

Донбаського державного педагогічного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У процесі реформування сучасної освіти України набувають актуальності проблеми формування педагогічної майстерності як полікомпонентної структури. Потребують оновлення наявні науково-педагогічні дослідження, методики та підходи, необхідна модернізація та їх адаптація до освітнього простору з урахуванням особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів у сучасному освітньому процесі. Педагогічна культура як компонент педагогічної майстерності та духовно-соці-

альне явище є особливим видом суспільної діяльності, що свідомо спрямовується на підготовку молодого покоління до самостійної діяльності відповідно до духовних, моральних якостей, економічних цілей суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У результаті проведеного аналізу наукових досліджень можемо констатувати, що поняття «педагогічна культура», «педагогічна майстерність» мають різні тлумачення, структуру та характеристики. Питання формування педагогічної майстерності

були завжди в центрі уваги науковців, які переймаються проблемами становлення особистості педагога як компетентного фахівця. Різним питанням із цієї проблематики присвячені наукові дослідження та розробки А. Бодальова, І. Зязюна, С. Кондратьєвої, А. Маркової, А. Мудрика, Л. Мітіної, І. Підласого, В. Скакуна, В. Сластьоніна й інших [1–6].

І. Підласий звертає увагу на те, що «сутність педагогічної майстерності – це своєрідний сплав особистої культури, знань і кругозору педагога, його всебічної теоретичної підготовки з досконалим володінням прийомами навчання й виховання, педагогічною технікою і передовим педагогічним досвідом. Педагог – майстер своєї справи, це фахівець високої культури, який глибоко знає свій предмет, добре знайомий із відповідними галузями науки чи мистецтва, який практично розбирається в питаннях загальної та дитячої психології, досконало володіє методикою навчання та виховання» [2, с. 77].

Наукові доробки І. Беха, С. Вітвицької, В. Григоренка, В. Гриньової, М. Євтуха, Т. Іванової, Л. Кайдалової, В. Лозової, Т. Лутаєвої, О. Рудницької та їх обґрунтування доводять, що рівень фахових і спеціальних знань учителя, його активна практична діяльність і постійне самовдосконалення є першочерговими показниками в освітній діяльності педагога [1–4].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на науково-практичну потребу вирішення окреслених проблем, а також з урахуванням актуальності та стану висвітлення проблеми, доцільності її наукового вивчення та розробки нами було обрано вищеозначену тему дослідження, яка входить до комплексної наукової проблематики, що вирішується в галузі педагогіки та фахової підготовки студентів державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

Мета статті полягає в теоретичному аналізі й обґрунтуванні педагогічної культури вчителя як складової частини його педагогічної майстерності. Для досягнення мети нами був використаний системний комплекс методів дослідження: аналіз, синтез і систематизація; порівняння, узагальнення; опрацювання результатів, отриманих у процесі роботи.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна майстерність розглядається нами як міждисциплінарна галузь наукового знання, що вивчає закономірності утворення та реалізації духовних, інтелектуальних, морально-вольових, психосоматичних передумов досягнення професійного та життєвого успіху, які повинні бути сформовані у процесі професійної орієнтації та фахової освіти людини.

Дефініція поняття «педагогічна культура» дозволяє розглядати його сутність у таких аспектах загальнолюдської культурної практики:

– як вагому частину загальнолюдської та національної духовної культури, сферу педагогічних цінностей, парадигм освіти і виховання, що охоплює прогресивні педагогічні ідеї, теорії, концепції, програми, професійно-педагогічне мислення, світогляд, культурні досягнення практичної освітньо-виховної діяльності;

– як сферу професійно-педагогічної діяльності вчителів системи національної освіти, що включає суспільно-соціальні вимоги до її цілей, завдань, змісту, загальні духовно-фахові критерії ідентифікації педагога як особистості;

– як духовно-соціальну сферу суспільства, спосіб збереження стосунків, співпраці поколінь, передачі та трансформування соціально-педагогічного досвіду;

– як особистісні риси, фаховий стиль, духовно-моральні якості особистості педагога, вихователя, які забезпечують йому формування активної громадянської позиції, світоглядних підходів до розвитку у країні соціально-культурної ситуації духовно-ціннісного ставлення до освіти, створення соціально-педагогічних умов рівного доступу до якісної освіти дітей, підлітків, дорослих, а також тих, хто мають особливі освітні потреби.

Отже, педагогічна культура як духовно-соціальне явище є особливим видом суспільної діяльності, що свідомо спрямовується на освітньо-виховну підготовку молодого покоління до самостійної діяльності відповідно до духовних, моральних якостей, економічних цілей суспільства.

Педагогічну культуру розглядаємо як:

– знання педагогом потреб, тенденцій, ціннісних орієнтацій суспільно-соціального розвитку;

– основні вимоги до духовного, інтелектуального, психосоматичного розвитку суб'єкта освіти;

– багатогранні наукові знання, педагогічні вміння, основи життєвого і професійно-педагогічного досвіду, загальнолюдської та національної культури, досягнення науки, культури здоров'я, що накопичені людством;

– академічні науково-педагогічні знання, організаційно-управлінські, комунікативно-діалогові, дидактичні професійно-педагогічні здібності, що постійно вдосконалюються;

– високий рівень загальнолюдської культури, психосоматичного здоров'я, здорового способу життя, саногенного мислення, духовного, соціального здоров'я особистості.

Складові частини педагогічної культури особистості вчителя ми розуміємо як певний індивідуалізований рівень педагогічної компетентності, майстерності, культури його особистості, на засадах якого реалізується персоніфікована система інтелектуальних, духовних, морально-вольових, емоційно-оцінних ставлень до навколишнього світу, педагогічної дійсності, фахової діяльності, результатів педагогічної практики.

Усвідомлення педагогом загальнолюдських цінностей, сутності його особистісно-соціальної ролі та професійно-педагогічних стратегій діяльності в суспільстві, фахова самооцінка, самоконтроль як складові частини творчої рефлексії сучасного педагога є компонентами його позитивної «Я-концепції», професійної самосвідомості. Педагогічна наука, передовий педагогічний досвід доводять, що позитивна «Я-концепція» педагога зумовлює формування позитивної «Я-концепції» його вихованців, яка за механізмом зворотного зв'язку стимулює процеси ідентифікації вчителя як професіонала, формування цілісного образу педагога-майстра, який системно та цілеспрямовано формує особистісну педагогічну культуру.

Упроваджена в сучасний освітній простір концепція особистісно орієнтованої освіти інтегрує педагогічну культуру вчителя й індивідуальні особливості учнів. У цих умовах дитина стає суб'єктом суспільно-соціальної, предметно-практичної, пізнавально-виховної, духовної діяльності, яка забезпечує формування її особистості з ознаками творчої активності, конструктивності, самостійності, соціально-ціннісного самовизначення та самореалізації.

Ціннісна сутність педагогічної культури вчителя, її наскрізна векторність у реалізації професійної майстерності, фахової компетентності зумовлюють формування його здатності до професійно-педагогічної рефлексії, яку ми розглядаємо як здібність педагога до об'єктивного самоаналізу особистісної фахової діяльності, самооцінки рівня сформованості аксіологічних, практикологічних, когнітивних, діалого-комунікативних, духовно-соціальних, академічних, дидактичних, перцептивно-експресивних складових частин його педагогічної культури.

На основі рефлексії педагог реалізує усвідомлену потребу у професійно-педагогічній самоактуалізації, зміст якої полягає в намаганнях особистості як можна повніше виявити та цілеспрямовано реалізувати свої здібності, ціннісні орієнтації, духовність, морально-етичні якості, які інструментально спрямовуються на формування особистостей його вихованців. Інтенсивність і вмотивованість самоактуалізації педагога детермінуються позитивними духовними, соціальними, суспільними, морально-правовими, матеріально-технічними умовами його професійно-педагогічної діяльності.

За твердженням Є. Павлютенкова, реалізація вищевикладених соціально-педагогічних умов професійної діяльності вчителя розширює риси його особистості, які зумовлюють:

– більше, порівняно з іншими, аналітично-адекватне сприйняття суспільно-соціальної, освітньо-виховної діяльності, перспектив особистісної педагогічної діяльності;

– об'єктивне ставлення до себе й інших на основі системної професійно-педагогічної рефлексії;

– уміння адекватно розрізняти освітньо-виховні цілі і завдання, що спонукають педагога до творчого їх вирішення та широкого інноваційного використання;

– глибокі та проникливі міжособистісні взаємини, безмежність почуттів, стурбованість педагога проблемами, вирішення яких не сприяє власному благополуччю;

– демократичність, автономність, спонтанність поведінки педагога, почуття гумору;

– завжди оригінальність оцінок, здатність по-новому оцінювати звичайні життєві, педагогічні, суспільні явища [6].

Викладені ознаки самоактуалізуючої особистості педагога дозволяють стверджувати, що його загальнолюдська та фахова культура є потужними мотиваторами «розширення світогляду вчителя, спектра його інтересів, оволодіння духовними здобутками суспільства, орієнтації в сучасній і класичній літературі, театрі, кінематографі, образотворчому мистецтві, музиці, в основних тенденціях науково-технічного прогресу» [6, с. 271].

Отже, на наше переконання, потрібно цілеспрямовано та системно формувати в педагога такі характеристики особистості, які актуалізують його творчу освітньо-виховну діяльність:

– *психоемоційну незалежність*, яка є основою оригінальних професійно-педагогічних поглядів, ідей, переконань, висновків, цілей та шляхів їх вирішення, авторських програм, технологій, фахових цінностей та інновацій;

– *духовно-соціальну емпатію*, яка є психоемоційним підґрунтям педагога для ідентифікації переживань, психоемоційних станів, поведінки, вчинків, дій своїх вихованців;

– *«Я-концепцію» педагога*, що є системою уявлень стосовно своєї особистості, на засадах яких він:

– реалізує взаємодію, співпрацю, співтворчість з учнями, колегами, суспільством;

– ідентифікує себе як педагога-професіонала з певним рівнем загальнолюдської та фахової культури;

– прогнозує фахове майбутнє;

– оцінює професійно-педагогічні можливості;

– аналізує ретроспективну динаміку формування педагогічної культури;

– уточнює особистісні соціальні ролі в аспекті іміджу, престижу професії педагога, фахової самореалізації, духовно-фахової рефлексії;

– *здатність формувати потужні педагогічні цілі* в контексті їхнього наукового, світоглядного, духовно-морального, соціального, прикладного, здоров'ятворчого значення для кожного учня, його сім'ї, суспільства, на основі якої вчитель реалізує гуманістичну аргументацію виховання особистості;

– *здібності й мотиви* до науково-дослідницької діяльності та самоаналізу освітньої практики, що виконують діагностичну, пізнавальну, організаційно-управлінську, мотиваційно-стимулюючу, корегуючу та верифікаційну функції у процесі формування педагогічної майстерності, компетентності, культури;

– *духовно-комунікативні, діалогово структуровані здібності* до творчого, освітньо-виховного, психоемоційно комфортного спілкування педагога з учнями та їхніми батьками, колегами, на основі якого вчитель організує взаємини з учнями й управління їхньою освітньою діяльністю, спілкування в системах «учень – педагог», «учень – учень», «учень – мала група», «педагог – мала група», «учень – колектив класу», «педагог – колектив класу»;

– *духовно-фахову здатність* до системної психолого-педагогічної підтримки, оперативного та превентивного супроводу освітньої діяльності учнів, які спрямовуються вчителем на визнання прав дитини, продуктивне вирішення індивідуальних проблем, складнощів, урегулювання конфлікту, девіантної поведінки, соціальної депривації шляхом відвертої віри, поваги до дитини, ставлення до неї як до особистості.

Отже, сутність гуманітарної парадигми освіти полягає в соціально-педагогічному визнанні унікальності людської особистості як джерела духовних і матеріальних цінностей, ціннісних орієнтацій, творчих здібностей.

Висновки. Аналіз психолого-педагогічних, духовно-ціннісних, морально-етичних понять і

категорій, які відображають сутність педагогічної культури вчителя, дозволив нам дійти висновку, що загальнолюдська культура, гуманітарні знання, гуманізований життєвий та професійно-педагогічний досвід є чинниками формування майстерності й характеру педагога. У її структурі комплексно імплантовані інтелектуальні, духовно-ціннісні, морально-етичні, діалогово-комунікативні та суспільно-соціальні риси особистості, на засадах яких педагог реалізує індивідуальні професійні можливості, творчі здібності, системно вдосконалює педагогічну майстерність та культуру.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в аналізі та систематизації сучасних концепцій щодо професійної підготовки та вдосконалення педагогічної майстерності вчителів нової української школи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гриньова В. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя : теоретичний та методичний аспекти. Харків : Основа, 1998. 299 с.
2. Кайдалова Л., Щокіна Н., Вахрушева Т. Педагогічна майстерність викладача: навчальний посібник. Харків : НФаУ, 2009. 140 с.
3. Лекції з педагогіки вищої школи : навчальний посібник / за ред. В. Лозової. Харків : ОВС, 2006. 496 с.
4. Лутаєва Т., Кайдалова Л. Педагогічна культура : навчальний посібник. Харків : НфаУ, 2013. 156 с.
5. Педагогічна майстерність : підручник / І. Зязюн та ін. ; за ред. І. Зязюна. Київ : Вища школа, 1997. 349 с.
6. Павлютенков Є. Мистецтво управління школою. Харків : Основа, 2011. 320 с.